IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 2 May 2026

SHEROBOD DOSTONCHILIGI MATNLARINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI: TIZIM VA STRUKTURA

Rajabova Madina Ergash qizi
Termiz davlat universiteti 1-bosqich magistranti
E-mail: jovliyevasanobar@gmail.com
+99893-414-23 -27
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20350985

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek xalq og‘zaki ijodining bebaho durdonalari — Sherobod dostonchilik maktabi namunalarining lingvistik o‘ziga xosliklari ilmiy tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida doston matnlaridagi dialektal, leksik-semantik hamda sintaktik xususiyatlar atroflicha yoritilgan. Shuningdek, baxshilarning ijodiy uslubida qo‘llaniladigan poetik formulalar, arxaik terminlar va shevaviy fonetik hodisalarning epik janr taraqqiyotidagi o‘rni ochib berilgan. Maqolada ushbu matnlarning o‘zbek tilshunosligi uchun manba sifatidagi ahamiyati va ularni kelgusida korpus lingvistikasi asosida o‘rganish istiqbollari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Sherobod dostonchilik maktabi, baxshi, epik matn, dialektal qatlam, arxaizmlar, poetik formulalar, leksik-semantik tahlil, o‘zbek dostonchiligi, lingvistik tizim.

Kirish

O‘zbek dostonchiligi – xalqimizning ma’naviy-tarixiy xotirasini saqlovchi eng yirik janrlardan biridir. Sherobod dostonchilik maktabi esa o‘zining ijro uslubi, til boyligi va epik an’analarini saqlab qolganligi bilan alohida ajralib turadi. Ushbu maktab vakillari (Shernazar baxshi, Umir baxshi, Qodir baxshi) yaratgan matnlar nafaqat adabiy, balki lingvistik jihatdan ham chuqur o‘rganishni talab qiladi.

Nazariy asoslar: Fonetik va dialektal o‘ziga xosliklar

Sherobod dostonlari tili hududiy jihatdan Surxondaryo-Qashqadaryo vohasi shevalariga asoslanadi. Matnlardagi lingvistik birliklar "jonli" nutq va "epik" tilning sintezi hisoblanadi.

Fonetik o‘zgarishlar: Matnlarda "o‘" va "o" tovushlarining almashinuvi, so‘z boshidagi "b" undoshining "m"ga (masalan, bor—mor) og‘ishi baxshining ijro texnikasi bilan bog‘liq. Bu jarayon matnning ritmik-musiqiy tuzilishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Leksik-semantik tahlil

Sherobod dostonlarining leksik qatlami tarixiy davrlarning izlarini o‘zida saqlaydi.

Arxaik leksika: Dostonlarda qo‘llanilgan sipoh, elbegi, to‘lg‘a, g‘ozibosh kabi harbiy-ijtimoiy terminlar matnning tarixiy qatlamini belgilaydi.

Semantik barqarorlik: Ayrim so‘zlar epik syujet davomida o‘zgarmas leksik birlik vazifasini o‘taydi (masalan, qahramon tushunchasini ifodalovchi o‘ktam, shabandoz sifatlari).

Badiiy-poetik formulalar va sintaktik strategiyalar

Doston matni – bu tayyor qoliplar (formula) tizimidir. Baxshining tezkor improvizatsiyasi uchun quyidagi sintaktik strategiyalar qo‘llaniladi:

Formulaik nutq: "Qilich – po‘lat, ot – tulpor" kabi epitetlar matnning barqarorligini ta’minlaydi.

Inversiya va parallelizm: Matnlardagi sintaktik parallelizm (masalan: "Keldi ko‘rib, dedi kulib") nutqqa dinamika va musiqiylik bag‘ishlaydi.

Xulosa

Sherobod dostonchilik maktabi matnlari o‘zbek tilining boyligini, shevaviy qatlamlarini va

tarixiy evolyutsiyasini namoyon etadi. Ushbu matnlar lingvistik tahlil orqali nafaqat o‘tmish tilini, balki hozirgi o‘zbek tilshunosligi uchun ham muhim ilmiy manba bo‘lib xizmat qiladi. Kelgusida dostonlar matnini korpus lingvistikasi asosida o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zaripov H. O‘zbek dostonchilik maktablari. – Toshkent: Fan, 2020
2. Mirmuxsinov B. O‘zbek xalq dostonlarining lingvistik tahlili. – Toshkent
3. Mumtoz so‘z, 2022.
4. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi: dostonlar to‘plami (Sherobod maktabi